

estetski dignitet reči*

Varijacije na temu Jezik i poezija

damnjan antonijević

Jezik je uslov postojanja poezije. I za poeziju se može reći: u početku beše reč, a reč je u poeziji, i poezija je reč. I zaista: čak i bez mistike koju može da sadrži izvor ove parafraze, postoji dublja, suštinska saglasnost između poezije i jezika. Jezik je telo i duh poezije. U njemu se ona ovaploćuje i realizuje kao imaginativna i intelektualna delatnost prvoga reda, i to u vremenu shvaćenom i kao istorijska i kao metafizička kategorija. Dakle, pesnički jezik je istorijska kategorija ali, istovremeno, on transcendirira istoriju.

Jezik je istorijska kategorija i time što učestvuje u fiksanju istine, a deo te istine nalazi se i u poeziji. Poezija je istorična ne samo zbog te istoričnosti jezika i istine, već i zbog svoje svesti, zbog nastojanja da humanizuje svet, da ga opesmotvori. Rečju, zbog glavnog i posebnog cilja postojanja: da se ljudski govor ostvaruje jezikom poezije. Reč je, u stvari, o realizaciji i samorealizaciji čoveka, o borbi protiv otuđenja, o mogućnosti, bez granica, proširivanja imaginativne i intelektualne sfere čovekove, o proširivanju njegovih duhovnih moći.

U tom kontekstu pesnik kao pojedinac govori onim jezikom kojim mora. Ne bira pesnik jezik već, obrnuto, jezik je taj koji bira pesnika. Biti svoj u svom jeziku — to nije samo puko pitanje doslednosti i koherentnosti pesničke tvorevine, već pitanje mesta, stava i uloge pesme u svetu, naboja angažovanosti, snage pesnikovog jezika u sistemu čovekovog govora.

Već prvo usmerenje jezika znači određenje u smislu angažovanja u govoru. Intenzitet i kvalitet angažovanja pesničkog jezika u odbrani ljudskog govora, onog govora koji nas vodi u ljudsko suštastvo, u ljudske vrednosti, u budućnost — zavisi od umetničke vrednosti, od umetničke osmišljenosti pesničkog jezika. Moralne vrednosti dela izvode se iz umetničkih. Bez umetničkih vrednosti pesničkog jezika nemoguće je njegovo prostriranje u ljudskom govoru, odnosno njegovo angažovanje, samim tim bogaćenje ljudskog govora izuzetnim otkrićima koja neslućeno podižu imaginativni i intelektualni nivo čovekov.

Relaciju pesnički jezik-ljudski govor (ova distinkcija odnosi se, kako bismo želeli da je ovde pročitatmo, na relaciju teorijsko prema praksisu, duha prema telu, opštosti prema konkretnosti, s tim da je i opštost konkretna, a konkretnost opšta), tu relaciju i njeno ostvarenje kao slobode ne bismo vezivali za meru razumljivosti, odnosno komunikativnosti pesničkog jezika. Ostvarenje pesničkog jezika kao slobode ljudskog govora, njegovo učešće u toj slobodi nije logički jednolinijsko i značenijski jednodimenzionalno. Pesnički jezik može postojati samo u višesmislenosti, u bogatstvu značenja, kao riznica sublimiranih duhovnih iskustava. Pesnički jezik ide na bogatstvo smisla i oblika, na bogatstvo ljudskih sadržaja. Razumljivost i direktna, jednosmerna komunikativnost bez ostatka upravo degradiraju poeziju, uništavaju pesnički govor. Ako se, na primer, komunikativnost ostvaruje na račun dubine i veće specifične težine pesničke reči, svaki pravi pesnik će, pretpostavljamo, rado forsirati ovo drugo. Očito, jezik poezije podrazumeva najpre bogatstvo značenja, naglašenu konotativnost, govor slika, simboličnost, a tek potom komunikativnost. Dakle, jezik poezije neće, na prvom mestu, zastupati komunikativnost ljudskog govora, već njegovo bogatstvo i višeznačnost. Smatramo da nije ugrožena elementarna komunikacija među ljudima, ali jeste bogatstvo, raznovrsnost i ljudski smisao te komunikacije.

Postoji implicitna značenjska intencija svake dobre poezije. Ako je ta intencija eksplicitna, poezija gubi u vrednosti onoliko kolika je očiđenost te eksplicitnosti. Kad je reč o implicitnoj značenjskoj intenciji, nju, po prirodi stvari, nosi jezik poezije. Dakle, poezija je nemoguća bez značenjske usmerenosti. Svoja

značenja ona ostvaruje preko jezika, ostvarujući se tako u doмену ljudskog govora. Odbrana ljudskog govora jezikom poezije možda znači, pre svega, odbranu lepote i moralne čistote u svetu. Ta se odbrana ne može izvesti bez svesti koja bi se estetizirala i usmerila na čiste ljudske vrednosti.

U ovom smislu možemo se pitati: da li je jezik poezije neka vrsta idealnog jezika, za razliku od običnog, svakodnevnog? Bez sumnje, razlike postoje, ali je sigurno da idealan jezik ne možemo tražiti izvan i pored ovog običnog: idealni jezik je esencija običnog jezika. Ta esencijalnost jezika poezije i izdvajanje poeziju iz ljudskog govora u smislu moralnih i estetskih vrednosti, ali, naravno, u okviru realiteta, jer poezija nije ni iznad ni izvan njega (Vitgenštajn: »... ne postoji nikakvo izvan; izvan ne može da se diše.«). Dakle, poezija bi mogla sadržati esencijalnost ljudskog govora jedino preko svoje estetske i moralne funkcije. Poezija brani u ljudskom govoru dostojanstvo lepote i veličinu moralnog čina, a samim tim i dostojanstvo i veličinu čovekovu. Jer, suština svakog jezika je duboko ljudska, suština čovekova ostvaruje se u jeziku, u pesničkom jeziku, najlepše, najubedljivije, najveličanstvenije.

Najmoćnije sredstvo ljudskog postojanja, imenovanja, opisanja, osmišljavanja i oduhovljavanja, integrisanja prirode i sebe, ali i komuniciranja, duboko lično, a, istovremeno, univerzalno, vrlo jasno, a, u isti mah, nedokučivih dubina, sredstvo za definisanje čovekove uzvišenosti i bede, za projektovanje čoveka u budućnost i za beleženje njegovih tragova u prošlosti — jezik, naročito jezik poezije, ne može postojati bez humaniteta. Upravo uslov postojanja poezije jeste ljudskost. Ako je ne imenuje, poezija ne može imenovati ni samu sebe. Samim činom izricanja, samim stvaralačkim činom, jezik poezije, sav usmeren na otkrivanje čovekove suštine, znači očovečenje čovekovog govora uopšte. Poezija ne može lagati, poezija se ne može postvariti. Nemoguće je napisati pravu pesmu jezikom otuđenim i postvarenim. U prirodi je poezije afirmacija ljudskosti, ljudskih vrednosti, potvrda kreativnosti kao najviših čovekovih mogućnosti, potvrda invencije i imaginacije, moći imenovanja i izricanja neizrecivog, tajanstvenog i duhovnog.

Jezik poezije je univerzalni, opšte-ljudski. On pomera i širi granice ličnosti i sveta. On je jezik svih za sve, u svim vremenima i na svim prostorima. Ta su se svojstva jezika poezije, da, budući duboko ličan, individualan, nacionalan, bude, u isti mah, i opšte-ljudski i univerzalan, — stekla baš zbog toga što su vrednosti u poeziji i eminentne ljudske vrednosti.

Govor čovekov može biti tehnološki, ideološki uniformisan, politički jednosmeran, sužen i osiromašen, postvaren i otuđen, može se desiti da najumniji govor bude pretvoren u »žargon« (Adornovi primeri), da nosi sobom i u sebi destruktivnost. Jezik poezije je prema govoru, ma kakav on bio, eliksir za oživljavanje, za bogaćenje, za reinkarnaciju. Zato što je uvek traganje, i van i preko sfere realiteta, zato što je, ipak, zasnovana na subjektivitetu i čulnosti, poezija je, uvek, bogatstvo sveta u čoveku, bogatstvo čoveka u svetu. Čak se može tvrditi da su njene vrednosti i najsublimnije čovekove vrednosti. Ostvarujući se preko jezika, ostvarujući se preko određenog sistema koji funkcioniše po određenim zakonima, u stalnim promenama kao svaka živa supstanca, poezija poprima sve bitne i određujuće osobnosti svoga izražajnog sredstva. Poezija je jezik, jer je jezik određena životna forma. »Zamisliti jedan jezik znači zamisliti životnu formu« — kaže Ludvig Vitgenštajn u svojim *Filosofskim istraživanjima* posvećenim problemima jezika i izraza.

Jezik poezije, taj neprekidni i neprekinuti proces humanizacije ljudskog govora, najpre osmišljavanjem i estetizacijom čovekove stvarnosti, uvek je obnoviteljski, podsticajan. Čudotvorna, živa voda jezika poezije presudni je impuls vitalitetu i ljudskoj suštastvenosti ljudskog govora.

Odbrana ljudskog govora od ideoloških devijacija, od političkih zastranjenja, od zloupotreba svake vrste, odbrana je čoveka istovremeno. »Zloupotreba govora stoga je s pravom žigosana kao zloupotreba same ljudskosti u njenom posve elementarnom egzistencijalnom obliku: zloupotrebiti govor znači zloupotrebiti čovjeka, jer čovjek je govor« — kaže Darko Rodin u predgovoru Adornovom *Žargonu autentičnosti*.

Poezija se ostvaruje u specifičnim »jezičkim igrama« (Vitgenštajnov ključni termin), i to na igrama zasnovanim na imaginaciji, na apsolutnoj slobodi duha, na apostrofiranju ljudskih vrednosti kao sadržaju tih igara.

Ako je, dakle, i poezija igra, najuzvišenija, subdinska igra ljudskog duha, igra imaginacije i intelekta s čovekovom baćenošću u svet i život, onda jezik poezije čini koordinate te igre, reguliše je i usmerava. Jer, svaka igra se odvija u okvirima pravila koji je podstiču.

Na kraju možemo reći da je jezik poezije njena materijalizacija. Istovremeno i svest. Jezik poezije baš i učestvuje u ljudskom govoru kao svest, kao individualna stvaralačka svest, menjajući ga i humanizirajući ga.

Poezija je moguća kao dosledan imaginativno-intuitivni i intelektualni sistem. Individualnost, posebnost i univerzalna snaga toga sistema sadržane su u jeziku. Jezik poezije ostvaruje njeno biće i njenu slobodu. Jezik poezije je, dakle, kao i poezija sama, svojom estetskom i moralnom funkcijom u permanentnom dokazivanju ljudskog govora, braneci, kako bi Adorno kazao, »estetski dignitet reči«.

* Tekst pročitan na Struškim večerima poezije 1979. na temu »JEZIK POEZIJE u odbrani ljudskog govora«.